

ВПЛИВ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ПОНЯТТЯ ЮРИСДИКЦІЙНОГО ІМУНІТЕТУ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Ващинець І. І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
керівник,*

*Науково-консультативний центр (м. Ужгород)
Київського університету права Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

На сучасному етапі розвитку міжнародного приватного права великий вплив на нього справляють права і свободи людини. Загалом цей вплив проявляється у багатьох аспектах, однак особливої актуальності він набирає в міжнародному приватному праві, зокрема через тривалий розвиток галузі без взаємодії з правами людини. Для нашої національної правової системи вплив прав і основоположних свобод людини на регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом перш за все визначається практикою застосування Європейським судом з прав людини Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року.

У вітчизняному міжнародному приватному праві важливим питанням нині є обмеження юрисдикційного імунітету держави. Чітке встановлення випадків, коли держава не може посилатися на цей імунітет, дасть змогу забезпечити дотримання принципу правової визначеності у спорах за участю іноземних держав.

У цьому контексті варто звернути увагу на практику Європейського суду з прав людини щодо заяв про порушення права на справедливий суд у спорах, де стороною є держава, яка посиляється на юрисдикційний імунітет як підставу відмови в залученні її до судового провадження без її згоди.

Протягом останнього півтора десятка років сформувалася послідовна позиція ЄСПЛ про обмеження юрисдикційного імунітету держав у спорах з фізичними особами, що мають трудовий характер. Практика Суду свідчить, що питання обмеження судового імунітету розглядається через призму пропорційності між обмеженням суверенітету держави та правом на справедливий суд. Відзначаючи, що ні юрисдикційний імунітет, ні право на справедливий суд не є абсолютними і підлягають певним обмеженням, ЄСПЛ розробив підхід, який полягає у з'ясуванні, чи обставини конкретної справи обґрунтовують обмеження права на доступ до суду з огляду на юрисдикційний імунітет.

Цей підхід особливо актуальний для вітчизняного права, яке наразі розглядає юрисдикційний (судовий) імунітет як абсолютний. Зокрема, стаття 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює загальне правило, за яким пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України [1].

Вплив практики ЄСПЛ на застосування цього положення яскраво виявився у справі №466/674/18, де було розглянуто трудовий спір про незаконне звільнення перекладача Генерального Консульства Республіки Польща у Львові. Позивачка просила визнати незаконним звільнення, поновити її на посаді та стягнути середній заробіток за час вимушеного прогулу [2].

Зазначена справа розглядалася судами неодноразово. При цьому під час першого розгляду судами першої та апеляційної інстанцій спір був розглянутий по суті, однак Верховний Суд скасував прийняті ними рішення та направив справу до суду першої інстанції для нового розгляду. Постанова Верховного Суду від 30.06.2021 у цій справі була мотивована тим, що кожна суверенна держава може бути відповідачем в судах іншої держави тільки з її явно вираженої або мовчазної згоди, висловленої через уповноважених на це осіб.

Під час нового розгляду суд першої інстанції закрити провадження у справі, оскільки не отримав згоди відповідача на розгляд справи в судах України. Апеляційний суд підтримав зазначене рішення суду першої інстанції, змінивши лише посилання на положення процесуального законодавства. Постановою від 20.03.2024 Касаційний суд вдруге скасував рішення судів у цій справі та направив її на новий розгляд до суду першої інстанції, вказавши на необґрунтованість висновків апеляційного суду. Верховний Суд зауважив, що при укладенні трудового договору Генеральне Консульство Республіки Польща у Львові як роботодавець діяло самостійно, що випливає із змісту трудового договору, а також із вчинених дій, які пов'язані із виконанням вказаного договору, без отримання згоди інших державних органів Республіки Польща [2].

Слід також зазначити, що в обґрунтування свого рішення Верховний Суд звернув увагу на рішення у справі *Cudak v. Lithuania* (скарга № 15869/02) від 23 березня 2010 року, в якому ЄСПЛ дійшов висновку про те, що застосування судового імунітету держави в рамках позову щодо незаконного звільнення з боку співробітниці посольства є

порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. При цьому ЄСПЛ відхилив заперечення з боку уряду-відповідача щодо можливості заявниці оскаржити своє звільнення в польських судових інстанціях та вказав, що, навіть якщо припустити теоретичну можливість для заявниці звернутись до польських судових органів, такий позов не був би ані доступним, ані ефективним з огляду на те, що, будучи литовською громадянкою і працюючи в Литві в рамках контракту, що укладено відповідно до литовського законодавства, заявниця мала би серйозні практичні труднощі, аби скористатися такою можливістю [2].

Крім того, Верховний Суд процитував позицію ЄСПЛ у вказаній справі та іншій, *Oleynikov v. Russia* (скарга № 36703/04), рішення від 14 березня 2013 року), де Європейський суд зазначив, що застосування абсолютного державного імунітету явно розмивалося протягом багатьох років, зокрема, у зв'язку із прийняттям Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй Конвенції про юрисдикційні імунітети держав та їх власності у 2004 році.

З урахуванням позиції ЄСПЛ у наведених та інших справах, а також з огляду на статтю 12 Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 р., яка встановлює т.зв. «деліктний виняток» (підставу для обмеження судового імунітету іноземної держави внаслідок завдання фізичної шкоди особі або збитків майну), Верховний Суд виснував, що у питанні застосування імунітету держави від юрисдикції відповідні норми не можна тлумачити абстрактно або у відриві від встановлених фактичних обставин справи. Необхідно повністю враховувати особливості та обставини кожної справи, а також фактори, що лежать в її основі. Відповідно, суд касаційної інстанції не знайшов підстав для застосування юрисдикційного імунітету Польської держави у даній справі.

Загалом погоджуючись із висновками Верховного Суду про відсутність підстав для закриття провадження у зв'язку із застосуванням заперечення про державний імунітет у вказаному спорі, необхідно все ж таки приділити більшу увагу позиції ЄСПЛ у цитованих Верховним Судом справах.

Послідовна позиція ЄСПЛ у подібних справах полягає в тому, що надання державі імунітету в цивільному провадженні переслідує легітимну мету – дотримання норм міжнародного права для підтримання взаємної поваги та добрих відносин між державами через визнання суверенітету іншої держави [3, §60] [4, §52] [5, §60]. У той же час, на думку Суду, безконтрольне вилучення державою з юрисдикції судів цілих категорій цивільних справ або надання окремим категоріям осіб імунітету від цивільно-правової відповідальності було б несумісним із принципом верховенства права у демократичному суспільстві, а також із основоположним принципом, закріпленим у пункті 1 статті 6 Конвенції, – а

саме, що цивільні позови мають підлягати розгляду судом [3, §58]. Задля вирішення питання про наявність порушення права на справедливий суд ЄСПЛ встановлює, чи було втручання у це право розумно співмірне указаний легітимній меті.

Справи *Cudak v. Lithuania* та *Sabeh El Leil v. France* (скарга № 34869/05), рішення від 29 червня 2011 року), яке також згадувалося у вказаній вище постанові Верховного Суду, були подібними до спору, що розглядався українськими судами, оскільки в них також йшлося про звільнення працівників посольств. Водночас, обмеження юрисдикційного імунітету держав ЄСПЛ обґрунтовував не «деліктним винятком», а статтею 11 Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, яка встановлює обмеження юрисдикційного імунітету держав у правовідносинах, що випливають з трудового договору: якщо інше не погоджено між заінтересованими державами, держава не може посилається на імунітет від юрисдикції перед судом іншої держави, який є компетентним у справі, що стосується трудового договору між цією державою та фізичною особою щодо роботи, виконаної або такої, що має бути виконана повністю чи частково на території цієї іншої держави [6].

Власне, зауваження як у рішеннях ЄСПЛ, так і в постанові Верховного Суду про те, що колишні працівники посольств перебували на посадах, не пов'язаних із здійсненням державної влади, не виконували роботу, пов'язану із здійсненням суверенних функцій, а також не мали доступу до конфіденційної інформації, зокрема могла знайомитися з документами, які містять державну таємницю, стосуються якраз визначених параграфом другим статті 11 Конвенції ООН випадків, коли застосування судового імунітету держав можливе. Оскільки у справі №466/674/18 щодо позивачки таких обставин не було встановлено, не було підстав і для застосування судового імунітету.

Таким чином, практика Європейського суду з прав людини має помітний вплив на формування підходів українських судів до застосування судового імунітету іноземної держави у трудових спорах. Водночас ця проблематика залишається складною та багатоаспектною, оскільки межа між реалізацією суверенних функцій держави та її участю у приватноправових відносинах не завжди є чіткою. Відсутність усталеної вітчизняної судової практики, а також поступовий розвиток прецедентного права ЄСПЛ свідчать про необхідність подальшого наукового осмислення цього питання.

Література

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005 р. №32. Ст. 422.

2. Постанова Верховного Суду від 20 березня 2024 року у справі № 466/674/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117849248> (дата звернення – 20.10.2025).

3. Cudak v. Lithuania, Application no. 15869/02. European Court of Human Rights, Judgment of 23 March 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97879> (дата звернення – 20.10.2025).

4. Sabeh El Leil v. France, Application no. 34869/05. European Court of Human Rights, Judgment of 29 June 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105378> (дата звернення – 20.10.2025).

5. Oleynikov v. Russia, Application no. 36703/04. European Court of Human Rights, Judgment of 14 March 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117124> (дата звернення – 20.10.2025).

6. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 2 December 2004. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf (дата звернення – 20.10.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-557-3-9>

PROVISION OF THE RIGHT TO ALTERNATIVE (NON-MILITARY) SERVICE DURING MARTIAL LAW: NATIONAL LEGISLATION AND INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS STANDARDS

Volokhov O. S.

*Candidate of Sciences (Law), Attorney at Law,
Partner of SLA Attorneys
Kyiv, Ukraine*

The right to alternative non-military service is an important institution that guarantees the freedom of conscience and belief in democratic states. Both international legal standards and the legislation of many countries, including Ukraine, recognize this right. Ukrainian citizens have the right to alternative service if performing military duty conflicts with their religious beliefs that prohibit the use of weapons. At the same time, its implementation in wartime poses new challenges for legal systems, which require deep reflection and amendments to legislation [1, p. 351-352].

Article 35 of the Constitution of Ukraine guarantees citizens whose religious beliefs prevent them from performing military service the right to perform alternative (non-military) service. The 1991 Law of Ukraine “On Alternative